

IVANA IANICI, Serbia

Key words: influence, conservative, modernity, multiethnic diversity.

Abstract

The paper analyse some aspects of an aromanian community from the south of Serbia, in Vranje Valley – the village Preobraženu: the history of their immigration, theirs professions and the influence wich they had it arround. They was very conservative keeping their ethnical identity, but they was also the agents of the modernisation by the professions where they exceled. The historical circumstances pushed them in the slavic assimilation specially concerning their language, but the community still rest enough homogene in the customes.

Elemente din viața culturală a aromânilor din sudul Serbiei

Limba, obiceiurile și credința le purtăm întotdeauna în noi și prin ele suntem legați de trecut. Omul se întoarce spre acesta ca spre începuturile sale. Bisericile cu icoanele, lumânarea și colacul slavei, mâncărurile, portul, literatura - firul viu care ne leagă pe noi de trecut, pe cei vii de cei morți prin experiențele concrete, prin practici ritualice, prin elemente ale spiritualității.

Sudul Serbiei se deosebește prin multe de restul ei. Aici este o întreagă geografie etnică diferită care se deosebește de zonele învecinate din punct de vedere geografic, atât fizic, cât și antropologic. Zona Vranja are granițe cu Kosovo și Metohia, cu Macedonia și Bulgaria. O astfel de poziție a adus acestei zone multietnicitate, o bogată și diversă cultură, sinteză a tuturor grupurilor etnice care au rămas sau doar au trecut pe aici. Există puține date scrise despre meleagurile din Vranje, dar ceea ce s-a transmis pe cale orală ne deschide o nouă imagine a întregii zone. În Evul Mediu, centrele principale de cultură, comerț și viață erau, de fapt, satele, dintre care unele au lăsat un adevărat legământ viitoarelor generații. Satele sunt de tip desfășurat și denumirile *mahalalelor* (așa cum sunt numite așezările umane mai mici) și cele topografice își au originea în numele zonelor de unde au venit locuitorii lor sau de la numele lor de familie.

Specificul etnic al acestei zone este caracterizat prin diversitate. Aici trăiesc sârbi, rromi, apoi

coloniștii din regiunea Kosovo și Metohia, iar coloniștii din Macedonia sunt de origine aromână, numiți, prin tradiție, *țânțari*. Toate acestea au dus la formarea unei mentalități speciale, la nivel lingvistic, etnografic, al creației populare, comunicarea reciprocă rămânând echilibrată.

Cercetătorii nu au ajuns la o concluzie unitară privitoare la venirea în această zonă a țânțarilor. Pe de altă parte, sunt de acord când este vorba despre existența bisericii, a școlii, despre care se știe că erau dezvoltate. După 1879, regiunea stagnează deoarece se întrerup legăturile comerciale cu Macedonia și cu Grecia. De aceea, multe familii țânțărești de comercianți și meșteșugari se mută în alte zone.

Pe baza vechilor date despre locuitori, s-a confirmat că aici a trăit o grupă specială neslavonă – aromânii (numiți de asemenea țânțari sau greco-vlahi). De fapt, ei se deosebeau de grupa neslavonă a țânțarilor crescători de vite care veneau din Macedonia și luau în arendă pășunile. Aceștia erau numiți, în popor, așani sau greci.

Și astăzi în zona Vranje există familii, urmașe ai țânțarilor. Amintesc numai câteva dintre ele: Sirminci, Baba Alt'nini, Lunginci, Bicinci, Biljarci etc. Din această ultimă generație, bătrânii își cunoșteau unele rude din Ohrid și Vlașca. Tradiția spune că în împrejurimile Ohridului au trăit, o perioadă scurtă, împreună cu arnăuții. Într-o zi au dat foc dealului arnăuților și și-au stricat relațiile cu ei. Fugind din calea lor, au ajuns în sudul Serbiei și s-au așezat aici. Cel mai mare sat de țânțari, kuțovlahi sau aromâni din sudul Serbiei, în valea „căldare“ din Vranje, este Preobražanje (Schimbarea la față). El a primit numele după cel al bisericii din sat - „Schimbarea la față a Domnului“. Înaintea sosirii țânțarilor în acest sat, el era distrus în totalitate de conducerea turcească. După dispariția primei așezări, cea de astăzi au înființat-o, așa cum am spus, țânțarii. După unele cercetări, ei își au originile în cunoscutul târg (varoș) comercial Moscopole, iar după decăderea lui au pornit în diferite părți ale Balcanilor; aceasta se întâmpla în sec. XVIII. Unele familii țânțărești nu au venit imediat, ci au rămas câțiva ani în împrejurimile Ohridului și ale Bitoliei. Ei au venit pe valea din Vranje în perioada pașei Čor Memeda. Și iată, aici se opresc, își fac sat nou, se transformă și scriu soarta acestei regiuni cu prietenii și dușmanii inerenți oricărei comunități.

Din acea vreme, acest loc devine un centru economic principal. Han amintește acest loc, Preobražanje (Schimbarea la față), ca „valachisches Dorf, valaches Preobratschinje heisst' Reist von Belgrad nach Solonik“. Vien, 1861.

Tipul caselor

Localitatea nu a ocupat un spațiu foarte mare, iar casele sunt adunate, având curți închise și porți înalte. Curțile sunt îngrădite cu garduri din scânduri, ziduri din piatră sau cărămizi nearse. Până la sfârșitul sec. XIX, casele aveau numai parter. Noile case se deosebeau de cele vechi prin faptul că cerdacul era în față („ajat“ în fața casei). Camera este al doilea spațiu ca mărime în casele

cu cerdac. În cameră se intra din cerdac, care avea ușiță prin care se intra din „ajat“. O astfel de casă era clădită din piatră și chirpici. Era acoperită cu ceramică sau plăci din piatră. Într-o parte a casei se afla și vatra. Într-un colț era locul pentru tăvi, *vodnik*, pe zid - o etajeră mare din lemn, iar pe ea, tăvi și căldări din aramă, vase de pământ și linguri din lemn. Deasupra cuptorului - lanțuri, iar pe ele căldarea. Apoi *plevnia* cu grajdul pentru vite, iar în fața casei, o mică grădină de legume, iar pe lângă casă, grădina cu flori, care ocupa un loc de cinste și care era cândva mândria femeilor. Între casele dese, înghesuite se află ulițe care duc obligatoriu la râu. Apa avea semnificația opulenței, a germinașiei, de aceea o prețuiau atât de mult. Subliniau că în apă nu ai voie să scuipi, nici să-l lași pe cel însetat fără apă. Fiecare casă are o fântână, încă utilizabilă.

Viața, ocupațiile

Odată cu venirea țăntarilor, locuitorii au arătat respingere numai din cauză că nu au avut slava casei (care constă în punerea casei, de fapt a întregului clan, sub ocrotirea unui sfânt). Din aceste motive ei au luat lumânarea și au acceptat celelalte obiceiuri. Kuțovlahii sărbătoreau de obicei „Mitrovdan“ - Sf. Dumitru și Sfântul Antanasie.

Un mare număr de familii vechi din Vranje a apărut ca simbioză cu locuitorii vlahi din această regiunea, respectiv cu aromânii sau țăntarii. Se evidențiază în mod deosebit familiile cu porecele „Vlašćiki“ sau „Vla“, respectiv „Vlainci“. Familiile cu proveniență comună și aceasta pe linie bărbătească, la Kuțovlahi formează un neam. Trăsăturile importante ale neamului sunt numele comun, slava casei și porecla.

După comerț, în sec. XIX, apar și meșteșugurile, dezvoltând o ramură specială, cea a prelucrării metalelor. În această zonă țăntarii erau cunoscuți ca buni comercianți, giuvaergii, costorari, fierari, potcovari. Erau și croitori, pantofari, brutari, măcelari, olari, cofetari. Toți erau foarte apreciați și se spunea că la ei „nu există ceva să nu aibă“. Din împrejurimi veneau oameni să comande încălțăminte nouă, să repare cazane, să-și dea copiii la ucenicie. Astfel, mulți copii din localitățile din jur veneau la țăntari să învețe meșteșugurile. Toate acestea erau transmise printr-un ritual special de familie. Mama copilului îi făcea un cadou servitorului sau ajutorului de meșter care anunța ziua când copilul ar începe ucenicia în meserie. Afacerea înflorea în toate prăvăliile și atelierile meșteșugărești. Erau fericiți și mulțumiți, căci se câștiga bine și se trăia frumos și confortabil. Este firească imaginea de comercianți prosperi pe care și-au făcut-o în ochii celorlalți: „Ca urmare a asimilării lor mai întâi în cultura greacă și mai târziu în cea sârbească nu este de mirare că în Serbia modernă termenul de «țăntar» (ca termen uzual pentru aromân) poate avea semnificația de negustor grec prosper[...][Chiar și în zilele noastre a fi țăntar înseamnă a fi descendentul unei elite”.¹

¹ Thede Kahl, Istoria aromânilor, Ed. Tritonic, București, 2006, p. 66.

Este important de amintit că era dezvoltată și cărăușia. Merită menționate caravanele de cai, iar la fel de bine a fost dezvoltată cărăușia cu căruțele. Toate aceste sate aveau legături poștale, spre Kumanovo, Skoplie și Macedonia, spre Kosovo, spre Niș.

Femeile erau frumos îmbrăcate. Se purtau „orășenește” și „se țineau doamne”. Erau gospodine deosebite. De departe se vorbea despre îmbrăcămintea și cunoștințele lor, despre frumoasele chilimuri țesute.

Cărăușia era o ocupație veche a țăntarilor. Harnici, minuțioși, economi, țăntarii au devenit prin cărăușie excelenți comercianți, bogați și bine văzuți. După poveștile vechi, cărăușii călătoreau de obicei noaptea, luminând drumul cu felinarele. Drumul ducea foarte des la Salonic și în alte părți ale Greciei, Kosovo și Metohia, de unde plecau și spre alte zări. Marfa se transporta cu caii, căruțele și chiar cu cămilele. Aceste povești s-au transmis pe cale orală și le spuneau aceia care știau țăntărește. Pe aceste drumuri pe care mergeau, existau și hanuri, iar la aceste hanuri, hangiii erau de obicei aromâni, care aveau și ocupații suplimentare, cum sunt agricultura și creșterea animalelor.

Localitatea era deja din 1900 comună și avea imagine de târg. Comercianții și meșteșugarii bogați au construit case noi, aveau aparatură casnică, îmbrăcămintea și trai orășenesc. În această vreme țăntarii s-au sărbizat, mai ales datorită amestecului etnic, refuzat inițial, dar paralel a existat și o preocupare pentru a transmite generațiilor care vin aromâna. Vorbeau limba sârbă chiar dacă erau și indivizi care știau în general aromâna.

Unele microtoponime:

Calea Vlahă – denumită după kuțovlahii din satul Preobražanja „Schimbarea la față“

Slatina – parte a câmpiei din apropierea unei fântâni cunoscute.

Portul

La venirea în sudul Serbiei, femeile „vlainke“ purtau tunici negre. Acest port înaintea venirii lor nu exista aici. Dar după un anumit timp, „vlainke“ au încetat să le poarte numai dintr-un singur motiv - țărâncile din satele din jur au început să poarte și ele aceeași vestimentație. După eliberare, femeile și fetele bogate și emancipate purtau rochii, fuste lungi, negre și „libade“. Această piesă de îmbrăcămintea era în culori diferite. Astfel s-a îmbrăcat la început lumea feminină de origine țăntărească. După unele povești, ele au introdus moda în Vranje.

Căsătoria, religia și credința

Perioada cea mai bună pentru căsătorie la urmașii kuțovlahilor era între 22 și 25 de ani. Hotărârile privind alegerea partenerului de căsătorie le luau părinții, mătușile și rudele mai apropiate. Căsătoriile țăntarilor cu locuitorii din jur (exogamia) erau foarte rare. Piedici împotriva

căsătoriilor cu sătenii din localitățile înconjurătoare erau modul de viață, ocupațiile, starea proprietății. Urmașii țăntarilor mergeau la școli mai mult decât ceilalți. Ei încheiau căsătorii între ei, numai dacă nu erau în relații de rudenie. Se încheiau căsătorii și cu locuitorii de la oraș. Exogamia a început să fie practică între bărbații aromâni și femeile din alte comunități etnice, doar mai târziu și cu mare dificultate a fost permis ca și fetele să se căsătorească cu bărbați de alte etnii.

Greco-țântăroaicele au fost cunoscute în întreaga regiune. Mulți veneau la adunări să se minuneze de frumusețea, portul, jocul, grația, subtilitatea lor. Nunțile de aromâni se desfășurau, de obicei, pe durata întregului an, dar în special toamna, pentru că atunci totul era din abundență. Virtutea fetelor era strașnic păzită, iar cele care se purtau mai liber erau privite cu dispreț.

În noaptea nunții se juca și „doliija“, un tip de horă despre care nu se știa în satele din împrejurimi.

De ex: *giurgevka, stara vlainja, ruzmarinka.*

Urmașii kuțovlahilor din această localitate au fost pravoslavi, fiind profund atașați de Biserica Schimbarea la Față a Domnului și de vatra satului. Au respectat și respectă și astăzi toate marile sărbători. Niciunul dintre locuitori nu și-a schimbat credința, sub a doua robie a turcilor. Botezul și căsătoria s-au desfășurat la biserică. În sat se credea în existența vampirilor, a zânelor, a diavolilor, a deochiului. Se credea în basme. Credințe și superstiții frecvente:

Treburile importante se încep luna.

Fetele își începeau lucrul la zestre duminica.

Anumite apariții și fenomene din natură prevăd rodnicia anului sau întâmplări din societate.

Nu trebuie să amintești șarpele, lupul, șoarecele, diavolul, boala căci aceasta înseamnă chemare.

Piatra va înceta să cadă dacă cel mai tânăr copil din familie, mezinul (*istrišče*) mănâncă vreun grăunte de gheață.

Școala

În sat exista și școală. Ea era de tip mănăstiresc și se consideră a fi una dintre cele mai vechi de pe valea Vranje. Școala a fost întreținută de părinții elevilor până la jumătatea sec. XIX. Învățătorul-dascălul era notat pentru activitatea sa. O curiozitate – dacă elevul venea nepregătit la școală, învățătorul îl așeza la colț și îi punea sub genunchi boabe de porumb sau pietricele. Copilul stătea în genunchi până învățătorul spunea că este destul.

Școala din Preobraženju (Schimbarea la față) era simbolul mândriei tuturor locuitorilor. Unele documente despre școală, elevi și activitate sunt păstrate și se află în Arhiva Națională a Serbiei de la Ministerul Învățământului. Se vorbește că este zidită undeva în temelie școlii o înscriere despre vremurile dinaintea zidirii ei. Aici, după recesământul din anul 1879, erau cei mai mulți oameni cu știință de carte și de aceea era centrul școlar principal din regiunea Pčinjski. Cărțile erau aduse din toate părțile, interesul pentru carte era foarte mare. De mare popularitate s-au

bucurat poeziile lui Vuk Karadjic. Se cultiva și creația populară orală, exprimată în special, prin poezii lirice, cântece și jocuri populare.

Specificități fonetice

A fost observată folosirea semisunetelor în vorbirea veche. Pe lângă cele cinci vocale ale limbii literare contemporane, se aude un fonem special care are valoare fonetică de vocală labială a rândului mediu sau din spate, care schimbă semisunetele de atunci, **jor** și **jer**. Cuvintele în care auzim astăzi acest fonem au fost:

S'g, l'že, udov'c, t'g

Accentul acestei vorbiri nu este muzical și se apropie de accentul scurt în coborâre. Condiționarea istorică a contribuit la modificările fonetice. Această regiune a fost mult timp sub turci. Aici s-a ajuns la amestecul populației țânțarilor și sârbilor, dar limba s-a păstrat, indiferent de elenizare și de bulgarizare.

Astăzi, urmași ai țânțarilor din această zonă, se află în întreaga Serbie. Ei sunt cetățeni de succes și aduc o contribuție importantă în domeniul artei, al științelor sociale ca și în alte domenii, îmbogățind cultura țării noastre. Cel mai important este că nu și-au uitat rădăcinile, că și astăzi scriu versuri despre înaintașii lor, le dedică evenimente cultural-artistice. Ei au lăsat lucruri temeinice în cultura din Vranje, în împrejurimi și în întreaga țară.

Tija Vlasi su mlogo dobri Srbi bidnali,

Školu, crkvu i zavetište su čuvali

Umejali su da se veseliv, pojev i da

Igrav, za muziku pare ič nesu žalili.

Acești vlahi sunt foarte buni sârbi

Școala, biserica și vatra și-au păstrat

Știau să se veselească, să cânte și să joace

Pentru muzică de bani nu le păsa.

Andra Antanasijević Vranjanac

Bibliografie

Ancel, J., *Peuples et nations des Balkans*, C.T.H.S., paris, 1995.

Djuvara, Neagu, *Aromânii. Istorie, limbă, destin*, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1996.

Hâciu, N. Anastase, *Aromânii. Comerț, Industrie, Arte, Expansiune, Civilizație*, Tipografia
Cartea Putnei, 1936.

Kahl, Thede, *Istoria aromânilor*, Ed. Tritonic, București, 2006.